

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FEMTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., SOGNEPRÆST.

FJERDE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER G. E. C. GAD.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

1907—1909.

Højby Kirke og dens Kalkmalerier.

Foredrag ved Mødet i Højby 30. Juni 1907.

Af J. Kornerup.

Det er underligt at tænke sig, at vi her staar indenfor Mure, der er henved halvottende hundred Aar gamle. Vel har vi ingen historiske Efterretninger om, naar Højby Kirke er bygget; men dens Stil og Materiale viser bestemt hen til sidste Halvdel af det 12. Aarhundrede, hvad den oprindelige Del, Langhuset og Koret, angaar. Denne Del er opført af Kampesten med enkelte Kvadre af Ahl, der maa være hentede fra Hedebakkerne i Omegnen. Kirken er opført i Rundbuestil, har fra først af haft Bjælkeloft og smaa højsiddende rundbuede Vinduer. Korbuen, som for en Del Aar siden blev udvidet og tilspidset, var oprindeligt smal og rundbuet. Alt, hvad der senere i Middelalderen er tilbygget, er af røde Munkesten: Hvælvingerne, Taarnet, Kapellet, Sakristiet paa Nordsiden og Vaabehuset paa Sydsiden.

Den mærkeligste Efterretning fra Fortiden, som knytter sig til Højby Kirke, er den om en blodig Daad, et Dobbeltmord, som i Valdemar Atterdags Tid blev begaaet herinde, hvor vi staar. To adelige Jomfruer var, medens deres Fader Hr. Ebbe af Bure (Borre?) var borte paa lange Rejser, bleven forførte af to Junkere. Da der lagdes Hindringer i Vejen for Ægteskab og Æresopreisning, besluttede de ligesom hine stolte nordiske Kvinder at hævne sig paa Junkerne. De mødte da ved Kristmessen, som fejredes her i Kirken den hellige Julenat 1366, traf ogsaa de to unge Mænd og

gennemborede dem med deres Dolke. Men da Kirken saaledes var besudlet med Blod, blev Paven, Urban den 5te, vred og lyste ikke alene de to Jomfruer, men ogsaa Kirken i Ban¹⁾. Naar Kirken var lukket, Klokkerne tav stille og de kirkelige Handlinger standsede, hvilede det saare tungt paa Menigheden, som havde Følelsen af, at Guds Vrede havde ramt dem. Først syv Aar efter, 1373, lykkedes det Hr. Ebbe at faa Bansættelsen hævet og sine Døtre løste fra Bannet ved den Roskilde-Bisp Hr. Niels Jepsens Mægling. De to Jomfruer skal ligge begravne under Kirkens Gulv, og Erik Pontoppidan fortæller, at man tidligere over deres Grave saae deres Billeder med Afladsbrevet imellem de foldede Hænder. Ifølge en anden Beretning²⁾ saae man ogsaa ét Maleri med Hr. Ebbe knælende for Paven. Man fandt dog intet af disse Billeder, da Hvidtningen blev afdækket 1901; men i den gamle Folkevise om Hr. Ebbes Døtre er Mindet om Begivenheden bevaret.

Naar man træder ind i vore danske Landsbykirker, faar man i de fleste af dem et noget koldt Indtryk af kalkede Vægge og lavtspændte Hvælvinger, men siden man i de sidste halvhundrede Aar har afdækket Hvidtningen i en Mængde Kirker, har man jo rigelig erfaret, at det i Middelalderen var almindelig Brug at udsmykke dem med Malerier ved en Kunst, der var kommen herind i Landet fra Syden og først udøvedes af Munkene; thi al Kunst og Videnskabelighed var knyttet til Klostrene.

Middelalderens barnlige Folk elskede de brogede Farver, og hermed passede det godt, at Gejstligheden lod Kirkerne male. Den menige Mand, som kom fra de tarvelige Hjem, smaa, lave Bulhuse, skulde gribes af Kirkens Skønhed, naar han traadte derind. Men Kirkemalerierne havde en dybere Betydning end blot at udsmykke Rummet. Derfor malede man langs Væggene og senere paa Hvælvingen hele Rækker

¹⁾ Erik Pontoppidan: •Annales ecclesie Danicæ• II, 213.

²⁾ Trap: Danmark, 3die Udg. II, 510.

af Bibelhistoriens Begivenheder. »De fattiges Bibel« kaldte man Billederne. Malingen havde altsaa en religiøs Betydning, og man stræbte ved Skildringer af Trosartiklerne, »credo«, Herrens Lidelser og Død, Martyrernes Pinsler, Dommedag m. m. at gøre Indtryk paa Menigheden og fæste Troen.

Den gamle Munk og Kunstner Theophilus, som levede i det 12. Aarhundrede i Tyskland, har i sin mærkelige Bog, der er en udførlig Vejledning i Malerkunsten og andre Kunster, bestemt paapeget Hensigten med Kirkemalerierne. Han indleder sin Bogs tredje Kapitel saaledes:

»Naar den troende Kristen betragter Malerierne af Herrens Lidelse, føler han et Sting i Hjertet, og naar han ser, hvilke Pinsler Helgenerne have lidt i deres Legemer, og ser den Løn, de faar i Himlen, da gribes han af Lysten til et bedre Liv. Naar han betragter enten de himmelske Glæder eller Pinslerne i Helvedes Flamme, sætter han sit Haab til sine gode Gerninger eller gyser af Rædsel for sine Synder«.

Kirkebillederne skulde altsaa virke ligesom en Prædiken, og vi forstaar jo nok, at de virkelig har gjort det paa hine barnlige Sjæle, og at de kun har set, hvad Maleriet skulde forestille, ikke, hvorledes det var udført. Jeg har selv oplevet et mærkeligt Vidnesbyrd om, at der endnu den Dag idag gives umiddelbare naive Sjæle, paa hvem de gamle Kalkmalerier kan gøre et dybt Indtryk.

I Sommeren 1889 havde jeg i Kjelby Kirke paa Møen afdækket et Kalkmaleri, hvor Dommedagen var skildret med alle en vild Fantasis Rædsler. En Morgen traadte Klokkereens skikkelige Kone ind i Kirken. »Hvordan har I det Karen? Ikke godt, ikke godt! Jeg har ikke lukket et Øje den hele Nat, for jeg tænkte paa, om det skulde gaa En saa grueligt paa Dommens Dag, som dér staar malet«.

Efterat Nationalmuseet i Aaret 1901 har ladet Kalkmalerierne i Højby Kirke med megen Omhu afdække ved Maleren Hr. Eigil Rothe, er der ogsaa her paa Korets Hvælving fremdraget et Billede med Dommedag. Over Alteret

ses Kristus siddende i en mandelformet Regnbue med Jordkloden under Fødderne, i Henhold til Bibelens Ord: »Himlene er min Trone og Jorden forneden mine Fødders Fodskammel«. Esaias 66,1. Han udstrækker sine Hænder med Nagelgabene og dømmer de Døde, som stiger op af Gravene. Ifølge den katolske Tradition knæler Jomfru Maria og Johannes Døberen, de to Mennesker, der havde staaet Jesus nærmest i Livet, paa den forfærdelige Dag ved hans Fødder⁴ for at bede om Naade for de arme Syndere.

Paa samme Hvælvings søndre Kappe ses en Engel med store udbredte Vinger. Han blæser paa den gjaldende Basun, og de Døde stiger frem af Gravene. »Basunen skal lyde, og de Døde skal opstaa«, skriver Paulus i første Brev til Korinthierne 15,52.

Vende vi os til nordre Side, ser vi Helvede malet. Indgangen er efter ældgammel Skik gengivet som Gabet af en Hvalfisk, en Hentydning til Profeten Jonas' Historie. Djævelen bærer paa sin Ryg en nøgen Synderinde ind i Helvedsflammerne, og to mindre Djævle slæber i en Lænke en Flok Fordømte derind. Deriblandt ses en kronraget Munk, hvad der viser, at Kunstneren har været upartisk. En Engel med et draget Sværd svæver ned og synes at jage Synderne ind i Helvede, alt ifølge Matthæus 25,41: »Gaa bort fra mig i Forbandede i den evige Ild, som er beredt Djævelen og hans Engle«. Men det er imidlertid paafaldende, at Helvede her imod Skriften og Traditionen er malet paa Kristi højre Side, hvor Himmerige med St. Peder som Portner ellers altid er skildret.

Paa venstre Kappe har den gamle Maler tegnet Erkeengelen Mikael, der vejer en Sjæl paa Dommens Dag. Denne ejendommelige Skildring forekommer allerede i en meget gammel Tid i Udlandets Kirker og forefindes ogsaa i flere Kirker i Danmark som i Aarhus Domkirke, i Ballerup og Tudse Kirker og udenpaa det smukke Alterskab fra 1526 i St. Mortens Kirke i Næstved. Her i Kirken ser vi nu en veltegnat Figur af Erkeengelen med store udbredte

Vinger. Alvorlig og værdig holder han Retfærdighedens Vægtskaal. I den ene af Skaalene ligger Menneskets Last, fremstillet som en ond Aand, og Djævelen hjælper med Skadefryd til at tynde ned. I den anden Skaal sidder et lille nøgent Væsen, Sjælen, der bliver vejet og som fortvivlet river sig i Haaret, da den bliver fundet for let og saa skal afgives til Helvede. Skildringen i Daniels Bog, 5,27, om Haanden, der skrev paa Væggen: »Du er vejet i Vægtskaalen og funden for let« har givet Anledningen til Billederne af St. Mikkel, som vejer Sjælene paa Dommedag.

Paa Langhusets Hvælving nærmest Koret finder vi en Fremstilling af den velbekendte Legende om St. Laurentius. Han er en af Oldkirkens ædleste Skikkelser, var Diakonus hos Pave Sixtus den 2den og de Kristnes Fattigforstander i Rom. Keiser Decius fordrede, at han skulde udlevere de Fattiges Penge, og da han standhaftigt vægrede sig, lod Keiseren ham stege paa en Rist. Man ser ham her udstrakt paa Risten. Flammerne stikke op om hans Legeme, og Bødlerne puste til Ilden med Vifte og Puster. Laurentius var en af de mest dyrkede Helgener. Lunds Domkirke var indviet til ham, og han havde ogsaa en Kirke i Roskilde. I Rom ligger udenfor Murene den ældgamle, prægtige Kirke San Lorenzo, hvor hans Grav er.

Paa østre Kappe er der malet en af de sædvanlige grufulde Martyrhistorier, den om St. Erasmus, en hellig Biskop, som blev aflivet af Hedningerne paa den Maade, at de aabnede hans Mave og vandt Tarmene ud af Livet paa ham. Man ser her to Bødler udføre dette fæle Arbejde. Paa søndre Kappe ser man to Skibe med høje Stavne, to Master og Raaseil, sejlene i hinandens Kølvand. I Bagstavnen paa det forreste staar en rødskægget Mand med Krone paa Hovedet og skyder med Bue. I det bagerste Skib staar en Mand til Rors, og en anden haler i et Tov, en tredie har lagt en Aare ud, og de stræbe at fremskynde Farten. Manden med Kronen er hellig Olaf, Norges Konge og Værnehelgen, og Billedet skildrer hans Kap-

sejlads med Broderen, Harald, i hvilken den sejrende skulde være Landets Konge.

Legenden om St. Olafs Sejlads paa hans Skib, „Oksen“, med hvilket han skar igennem baade Sø og Land, og om at ingen Trolde eller onde Magter kunde standse ham, var velkendt i Danmark, hvor denne Helgen var meget dyrket, og hvor Kirker var indviet til ham, som i Helsingør og Roskilde. Ogsaa Asnæs Kirke i Ods Herred var indviet til St. Olaf. I Vallensbæk Kirke ved København fandtes for mange Aar siden et Kalkmaleri, hvor man saae St. Olaf sejle paa sit Skib, medens Trolde og Havfruer forgæves søge at hindre hans Fart. Det blev desværre overhvidtet. Sagnet om Sejladsen er bevaret i Egnen ved Selsø i Horns Herred¹⁾, hvor man ser en skarp og bred Fuge afskære et helt Hjørne af Landet, som derfor synes tidligere at have været en Ø. Da Kongen, hedder det, engang kom sejlende ind i Roskilde Fjord, sad der en Troldkvinde paa Skrænten og raabte til ham:

„Sankt Olaf med dit røde Skæg!

Du sejler for nær ved min Kældervæg“.

Da blev Kongen vred, drejede sit Skib ind imod Bakken og skar tvers igennem den. Kærlingen blev forvandlet til en Sten, men i Bruddet sprang en Kilde ud, som blev en Lægedomskilde og et Valfartssted. Jeg har selv for mange Aar siden set Folket samle sig ved Kilden paa St. Hans Aften.

Kalkmaleriet her i Højby slutter sig dog nærmest til Folkevisen om Kapsejladsen²⁾, en Vise, der først er optegnet i det 16. Aarhundrede, over halvandet hundred Aar senere end Maleriet. I Folkevisen hedder det:

„Sankt Olaf Konning og hans Broder
de trætte om Norgeland baade.

De trætte om Norge og Norges Skær
og hvilken først kunde komme dér,

¹⁾ Thiele; •Danmarks Folkesagn• II, 27.

²⁾ Svend Grundtvig: •Danske Folkeviser•, 1882, S. 390.

hvilken af os bedst sejle kan,
han skal være Konge i Norges Land.

Længere hen hedder det:

„Han sejled over de Bjerge blaa,
ud da løb de Trolde smaa:
Sankt Olaf med dit røde Skæg!
hvi sejler Du gennem vor Stuevæg?

.....

Sankt Olaf stander ved Sejletræ
spænder den Bue for sit Knæ.
Han skøde ud over Fremmerstavn,
Pilen faldt bag Oksen i Havn“.

Saa hurtigt sejlede Skibet.

Paa den mellemste Hvælving i Langhuset ses Marie Bebudelse. Engelen Gabriel forkynder hende det store Budskab med Hilsenen: »Ave Maria gracia plena, Dominus tecum«! Hyrderne tilbeder Jesusbarnet, og en af dem giver sin Glæde tilkende ved lystige Krumspring.

Endvidere ses de hellige tre Konger, som bringer Jesusbarnet Gaver: Guld, Røgelse og Myrrah. Marie med Barnet sidder i sin Seng, til hvilken Josef støtter sig.

Dernæst: Fremstillingen i Templet. Jesusbarnet staar paa et Alter, og Simeon og Anna støtter det. Jomfru Maria med udslagent Haar holder en Vokskjerte i Haanden, og den gamle Josef bærer en Kurv med Offergaven, tre Duer.

Det interessanteste og bedst bevarede Billede paa denne Hvælving er dog det, som forestiller St. Jørgens Kamp med Dragen, en i gamle Dage meget yndet Legende. Midt i Middelalderens Raahed var Riddervæsenet en op-højet Ide. Det var Ridderens Pligt at kæmpe for Kristi Kirke, forsvare de Uskyldige og beskytte Kvinden. Her ser vi nu den tapre Ridder kæmpe med den fæle Drage for at befri Prinsessen, der knæler i Bøn under den spændende Kamp. St. Jørgen farer afsted paa sin Ganger. Han er iført fuld Rustning og holder Landsen i Anlæg. Han bærer

en spids Hjelm, men har opslaaet Visir. Over Rustningen har han en Vaabenkjole med lange flagrende Ærmer.

Der er i vore Kirker fremdraget adskillige Billeder af St. Jørgens Kamp med Dragen, som i Aarhus Domkirke, i Bregninge ved Kalundborg og i Kongsted ved Faxe, de to sidste omtrent samtidige med Maleriet her. I Hørve Kirke, Ods Herred, har jeg paa Langhusets nordre Væg fremdraget et Maleri med samme Æmne. Paa Hvælvingen staar Anno 1564, hvoraf det ses, at man endogsaa efter Reformationen malede den katholske Ridder Jørgen.

Paa den vestligste Hvælving møder vi Legenden om den hellige Eligius. Han var Biskop i Noyon i Frankrig og var Smedenes Værnehelgen, eftersom han selv havde givet sig af med at smedde, men rigtignok som Guldsmed. Her er nu malet en vidunderlig Historie om ham, at da han engang skulde sko en Hest, skar han for Nemheds Skyld Benet af den, lagde en Sko under, satte det paa igen, og se, det voksede straks fast! Biskop Eligius er iført Skødskind. Bag Hesten sidder Djævelen, som engang fristede den hellige Mand i en Kvindes Skikkelse; men Eligius kendte ham, snappede en gloende Knibtang og greb den onde Aand i Næsen med den. Denne Scene var afbildet i et Kalkmaleri i Stubbekøbing Kirke, men dette Billede findes ikke mere¹⁾.

Paa Kappen over Døren ses en Skikkelse henstrakt paa Jorden, medens en anden kaster Sten paa ham. Det er rimeligvis den hellige Stephanus, den første kristne Martyr, der her er fremstillet. Paa nordre Kappe bemærkes et Kalkmaleri, der er af et noget gaadefuldt Indhold. Til venstre ses en Mand og en Kvinde, vistnok Ægtefolk, thi hun lægger kærligt sin Arm om Mandens Hals; men en Djævel hvisker hende onde, fristende Ord i Øret. Midt paa Hvælvingen knæler samme Kvinde, thi hun bærer samme

¹⁾ J. Kornerup: Foredrag i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1884, S. 100. Kirkehist. Saml. 5. R. IV.

Dragt, og en Bøddel staar foran hende og hugger hendes højre Haand af. Man maa antage, at Maleren har villet skildre en Kone, der har begaaet Ægteskabsbrud efter Djævelens Indskydelse, og nu lider den haarde Straf til Skræk og Advarsel for andre.

Det sidste Billede mod Vest forestiller en prægtig klædt Ridder med vejende Strudsfjer i Huen. Han rider paa sin hvide Ganger ud paa Falkejagt, én fra de ældste Tider saare yndet Idræt i Danmark¹). Paa Haanden har han en langskaftet Handske, hvorpaa Falken sidder. Han er iført en kort, stramt siddende Trøje med lange Hængeærmer og har et Bælte om Hofterne samt snævre Hoser. Men bagved Ridderen ses en nøgen Mand, der rider paa en Ko og synes at sigte efter Ridderen med en spændt Bue og Pil. Hvad er Meningen? Jeg tør ikke afgøre dette Spørgsmaal med Sikkerhed; men maaske har den gamle Maler taget sig den Frihed at fremstille Herremanden og hans uselige Træl og den sidstes Had og Lyst til at jage den første en Pil igennem Livet?

Spørger man nu om, fra hvilken Tid disse Kalkmalerier stamme, maa der svares, at der intet Aarstal findes malet. Vi er alene henviste til at granske Stilen, Figurernes Dragter, Rustninger, Skibene og Ornamenterne og da ved Sammenligning med andre daterede Billeder fra Middelalderen søge Oplysninger. Alt peger da hen paa den første Fjerdedel af 1400-Tallet, Dronning Margrethes eller snarere Erik af Pomerns Tid, i hvilken flere Kirker som Kongsted og Draaby synes at være blevne udmalede i en lignende Stil; men den bedste Støtte for Tidsangivelsen er Snitværket over Korstolene i Roskilde Domkirke fra 1420, thi her ser man Rustninger, Trøjer med lange Hængeærmer og Hofte-

¹) Paa Knud den helliges Segl ser man Kongen ridende med en Falk paa Haanden. Valdemar den 1ste var ifølge Saxos Vidnesbyrd en Ynder af Falkejagten. Valdemar Atterdag sendte efter sin Hjemkomst fra Avignon Paven to Gejerfalke som en Venskabs-gave. Helveg: »Den danske Kirkes Historie. II, 156.

bælter, der meget ligner dem, der er malede her paa Hvælvingen.

Det næste Spørgsmaal er: Hvem har vel ladet det male? Ja Geistligheden sørgede vel oftest for Kirkernes Udsmykning og forsøgte Kunstnere til slige Arbejder, men sikkert er det, at Herremændene ogsaa bekostede Kirkers Opførelse og Udsmykning. Skjalm Hvides Slægt lod jo nogle af vore smukkeste Kirkebygninger opføre. Selv efter Reformationen har Herremænd ladet Hvælvinger male. I Sulsted Kirke i Vendsyssel er Jesu Lidelsehistorie malet, og en Indskrift melder, at »ærlig og velbyrdig Mand Just Høg til Vanggaard har ladet denne Kirke udmale i Herrens Aar 1548 ved Hans Maler fra Randers«¹⁾.

I Dronning Margrethes og Kong Erik af Pomerns Tid havde den navnkundige Slægt Daa Krongods i Pant i Ods Herred. Henrik Daa ejede Kjeldstrup og Gjeldstrup, og hans Søster Margrethe Daa var gift med Jens Finkenow, der nævnes 1398, 1402 og 1407²⁾. Det er hans Vaabenskjold, der er fundet paa Korets nordre Væg. Skjoldet er delt paa skraa, og nederste Felt er skaktavlet. Foroven ses en tøndeformet Hjelm med Vesselhorn og flagrende Hjelmklæde, alt i Stil fra Kong Eriks Tid. Det er muligt, at Jens Finkenow er begravet under Gulvet nedenfor Vaabenet, og at det er ham, der har ladet Kirkens Hvælvinger male, og at Ridderen med Falken skal forestille ham.

Kaste vi Blikket paa Kalkmalerierne i Højby, kan vi jo ikke nægte, at det er barnlige Billeder, svage i kunstnerisk Henseende; men vore gamle Forfædre var jo heller ikke Kulturmennesker, men naive umiddelbare Sjæle, blottede for alt, hvad der hedder Kunstkritik. Naar disse Billeder nu efter Aarhundreders Forløb atter er bragte for Dagens Lys ved Nationalmuseets Omsorg, og med megen Omhu

¹⁾ J. Kornerup: »Kalkmalerier«, Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1868, S. 31.

²⁾ Meddelt af Arkivar Thiset.

opfriskede af Hr. Eigil Rothe, betragter vi med Interesse denne underlige Samling af evangeliske Billeder blandede med Helgenlegender og Folkesagn, som er saa betegnende for Middelalderen, denne mørke Tid, der var omtaaet af den tykkeste Overtro, men dog ikke savnede et Lysglimt, et Skær af Poesi, der aabenbarer sig i Folkeviserne, Ridder-skabet og den gamle kirkelige Kunst.

Kirke- og kunsthistoriske Møder afholdte i Aaret 1907.

Godt besøgte Møder har i Aaret 1907 været afholdte i Østrup i Fyn 12. Maj, i Højby i Ods Herred 30. Juni, i Asminderød ved Fredensborg 28. Juli og i Aalborg 17. September. Talere ved disse Møder har foruden Formanden, Dr. H. F. Rørdam, der har holdt Foredrag ved samtlige Møder, været Pastor Otto Kalkar, Professor J. Kornerup, Docent J. Oskar Andersen, Stiftamtmand, Kammerherre G. Stemann, Cand. mag. Vilh. Lorenzen, Arkitekturmaler Eigil Rothe og Biskop Chr. Møller.
